

Keresztyénség, liberalizmus és nacionalizmus

A valós életben viszonylagos a szabadság megvalósításának lehetősége

■ MESTERHÁZY ÁKOS

A mai világ egyik uralkodó szellemi áramlata a keresztyénség, de igen hangsúlyos a liberalizmus és a nacionalizmus is. Mind a három messze-menőn heterogén, nagyon sok fajta változata van.

A keresztyénség Európában az elmúlt kétezer év alapvető szellemi, vallási mozgalma, egyben az európai kultúra ma is egyik legfontosabb pillére. Antropológiája lényegesen eltér a másik két, újabb keletű szellemi áramlattól. Az embert nem tekinti büntetlennek, alapvető tanítása, hogy az ember alapjaiban nem jó. Ezt hívjuk eredendő bűnnek, aminek a lényege az, hogy az ember eltávolodik Istentől, és ez teszi lehetővé, hogy más törekvéseknek is kapu nyíljon. Ez a fő oka annak, hogy évezredek óta állandó a kísértés: az ember az Isten hatóköréből kikerüljön, a saját útját járja, úgymond felszabadítsa magát. Az ember saját maga akar istenné válni, ezt példázza a római császárkultusz is, de a maga választotta diktátorok is a tévedhetetlenség isteni attribútumait követelték meg – ha csak a múlt századot nézem, *Lenintől Hitlerig* –, nem is említve a kisebb diktátorok sokaságát.

Nem új dolog, de hangsúlyozni kell, hogy a szabadság elvi lehetősége akkor vált valóra, amikor Pál apostol a jézusi tanításra hivatkozva kijelentette: a keresztyén embernek mindent szabad, de nem minden használ. Másutt pedig azt fejtegeti, hogy a Jézust követő ember a jó szabad cselekvésére hivatott el. A szabadság tehát nem korlátok nélkül való.

Mi a korlát? Amikor Jézust tanítványai a legfőbb parancsolatról kérdezték, a válasz az volt, hogy szeresd a te Urad és Istenedet, és szeresd felebarátodat, mint magadat. Jézus tehát az embert kettős függésbe helyezi. Elsődleges az Istennel vállalt közösség, az Isten szeretete, és ebből következik az ember szeretete, amely első parancsolatból származó legfontosabb kötelessége. Minthogy az ember köztudomásúlag saját magát szereti legjobban, nem véletlenül parancsolja Jézus, hogy másokat is legalább ennyire szeressen. Azt mondhatjuk, hogy ez a kétirányú szeretet az, ami a szabadság korlátja. Ez az alap, amelynek alapján a keresztyén ember nem vállal fel olyan úgynevezett szabadságokat, amelyek nem ebből a koordináta-rendszerből származnak. Az Istennel vállalt közösség elsődlegességére klasszikus példa Luther bátor hitvallása a worms-i birodalmi gyűlés előtt, amikor kijelentette, hogy nem vonok vissza semmit, itt állok, másként nem tehetek, Isten engem úgy segéljen. Ugyanez a hit adott erőt *Mindszenty József*-hercegprímásnak vagy *Ordass Lajos*-evangelikus püspöknek, akik fontosabbnak tartották Istent, mint saját sorsukat. Ők az Istenben szabadok maradtak, még akkor is, ha lépésük halálos veszélybe sodorta őket.

Jogok és kötelességek egyensúlya

De nem csak a szeretet parancsáról van szó. Hanem a felelősségről is, ami ugyanerről a tőről fakad. Nem lehetek szabad úgy, hogy másokat szabadságukban korlátozzak. Felelősek vagyunk saját magunkért, gondolatainkért, tetteinkért Istennek, de ugyanúgy felelősséggel tartozunk embertársainknak, kisebb és nagyobb közösségeinknek, kötelességünk érdekeiket a miénkkel egyenrangúaknak tartani, még inkább fontosabbnak tartani. Az ember társadalmi lény, közösségben él. Ezért szeretettel és felelősséggel kell lennie családjá, szűkebb lakóhelye, hazája, és az emberiség felé.

A keresztyén élet lényege a szolgálat. Nem az én megvalósítása a fontos mindenáron, hanem a többi ember, a szűkebb és tágabb közösség szolgálata. Jézus azt mondja, aki közületek első akar lenni, az először legyen utolsó, azaz első a szolgálatban. A keresztyén ember tudja, hogy az ember örök életre teremtett. De azt is tudja, hogy örök halál is lehet a sorsa. Ez adja életének mértékét, ez adja életének komolyságát. Ha következménye van annak, amit itt a földön tesz, és a halállal semmi sem zárul le, akkor annak kihatása lesz a keresztyén ember életvitelére. Akkor más lesz neki fontos. Akkor az élet válik istentisztelettel.

Itt kell említeni azt, hogy az úgynevezett baloldali értékek a keresztyén eredetűek. Jézus önmagát a szegények és elesettek Istenének jelentette ki. Ez természetesen elsősorban vallási jelentőségű, de innen eredeztethető a szegények szociális érdekeinek védelme, az uralkodó réteg uralkodóvágyának korlátozása is. Az egyházak szociális tanítása is erre épül.

A keresztyén tanítás tehát egyensúlyt tart a szeretet és felelősség alapján a jogok és kötelességek között. Akarja a szabadságot, de ez a szabadság minőségileg más, mint amit általában érteni szoktunk alatta, szabadság Isten és embertársaink szolgálatára. Nem lehetséges az, hogy bármelyik szabadság, az egyén, a nemzet, a család, a szűkebb vagy tágabb közösség rovására menjen. Ezért nem érthet egyet az egyén abszolút szabadságának hangsúlyozásával, mert ezzel mások szabadságai sérülnek. Ezért nem érthet egyet a nemzet első helyére tételével sem, mert neki nem a nemzet az istene. Nem érthet egyet természetesen a tőke abszolút szabadságával sem, mert nem az ember van a tőkéért, hanem a gazdaság van az emberért, ami a szélsőséges liberális felfogásnak pontosan az el-

Sok baloldali vallásilag semleges, vagy éppen harcos ateista alapon áll abból a meggondolásból kiindulva, hogy az ember mértéke saját maga, eleve jónak, tökéletesnek született, tehát nincs szüksége felsőbb transzcendens hatalmakra, nincs szüksége megváltásra, mert ezek a szerintük torz képződmények csak akadályozzák a szabadság tökéletes megvalósulását. Minden, ami ennek útjában áll, azt retrográdnak minősíti, a vallást babonának, ahogy ezt Eörsi István a Népszabadságban írt (2001. február 11.) cikkében is kifejti

löntéte. A keresztyén ember ezért szeretheti a hazáját, de nem gyűlölhet más népeket, egyszerűen azért, mert ők is Isten gyermekei. Szeretheti a szabadságot is, még a gazdasági szabadságok is fontosak neki, de csak addig, amíg a tőke szabadsága nem lesz nyomorának okozója. Ez az oka a liberalizmus keresztyénellenességének, s ez az oka, hogy a szélsőséges nacionalizmus is ellenfélnek tekint.

A liberalizmus számos válfajának közös vonása az emberi szabadság abszolútummá emelése, az ember joga, hogy korlátlan cselekvési szabadsága legyen gondolatai, vágyai megvalósításában. Sok baloldali vallásilag semleges, vagy éppen harcos ateista alapon áll abból a meggondolásból kiindulva, hogy az ember mértéke saját maga, eleve jónak, tökéletesnek született, tehát nincs szüksége felsőbb transzcendens hatalmakra, nincs szüksége megváltásra, mert ezek a szerintük torz képződmények csak akadályozzák a szabadság tökéletes megvalósulását. Minden, ami ennek útjában áll, azt retrográdnak minősíti, a vallást babonának, ahogy ezt *Eörsi István* a *Népszabadságban* írt (2001. február 11.) cikkében is kifejti.

E nézetrendszer gyökerei a felvilágosodásig vezetnek vissza és a marxizmus harcos vallásellenessége is a szellemi háttér lényeges forrása. Sokan emléksünk még a kétfrontos harc kommunisták által hangoztatott szükségességére. Véleményével nincs egyedül, jellemző baloldali liberális véleménynek, meggyőződésnek tartjuk. Példa erre a Szent Korona micisapkás „megtisztelése”, vagy a pápalátogatás cápalátogatásként való aposztrofálása. Hasonló vehemenciával küzd a nacionalizmus ellen is, hiszen a nemzeti érdek képviselője útjában áll a szabadság tökéletes megvalósításának, ezért az ember kiteljesedése szempontjából korlátot jelent, tehát káros, akárcsak a vallás.

A probléma csak annyi, hogy az egyén szabadságának, abszolút elsőbbségének, az egyéni érdek maximális érvényesítésének súlyos társadalmi következményei vannak. A válságok szociális és erkölcsi következményeiről már könyvtárakat írtak. A lakásigényt a válás megduplázza, a szociális segélyek iránti igényt lényegesen növeli, s ezt ellensúlyozandó igen lényeges összefüggést kell a költségvetésből a problémák orvoslására fordítani. Hasonló a helyzet a drogügyben is. De a következményei, a tönkre-

ment és elpusztult életek sokasága megint társadalmi költségként jelenik meg, hiszen mind a kezelés, mind a rehabilitáció rengetegbe kerül, és csak mérsékelten hatékony. A sort még lehetne folytatni. Nem tűnik tisztességesnek az egyén abszolút szabadságának követelése és a költségek a tisztességesen dolgozó társadalomra hárítása a humanizmus nevében.

A nemzeti történelem számára kevésbé fontos, legfeljebb annyira, hogy az a liberális eszmék érvényesülésének, vagy éppen elnyomtatásának példatára. A liberalizmus ugyan élénken hangoztatja a másság tiszteletét, ami saját és az általa fontosnak tartott csoportok társadalmi akceptálását illeti, maga azonban ezt az erényt már nem gyakorolja. Ezzel viszont a társadalom azon tagjainak szabadsága sérül, akik nem a liberális nézetrendszer hívei, amit a liberálisok a maguk részéről teljesen természetesnek találnak. Jellemző példa a mostani Pepsi szigeti rendezvényekkel kapcsolatos vita. Igen gyakran, éppen a szocialista hagyományok okán úgynevezett baloldali értékeket is képvisel, a szegények, a társadalom peremére szorultak érdekeiért is szót emel, de a fentiek ismeretében ez inkább retorika. Ez persze nem jelenti azt, hogy minden liberális polgártársunk így gondolkodna, inkább a liberális média jellemzője. A fejlett országokban a baloldali liberalizmus különböző változatai ma az egyik legbefolyásosabb nézetrendszert képezik, és a globalizációnak nevezett gazdasági, társadalmi mozgás ideológiai alapját nyújtják. Ha keresztyén szempontból értékeljük, akkor az önmegvalósító ember, annak korlátlan szabadsága vált istenné, a legfontosabb elv, amit egy liberálisnak minden eszközzel szolgálnia kell. Számos jellemzője alapján bizonyos vallásos jelleget sem nélkülöz. Röviden, a szabadság az Isten.

A valós életben a szabadság megvalósulásának lehetősége egyébként erősen viszonylagos. Minél gazdagabb valaki, minél nagyobb tőkével rendelkezik, minél jobb képzettséggel és kapcsolatokkal rendelkezik, annál nagyobb a szabadsága, vagy hatalmi lehetősége. A magyar lakosság 90 százalékának szabadsága igen erősen korlátozott. A nincstelenek szabadsága pedig legfeljebb csak arra terjed ki, hogy melyik híd alját válasszák lakhelyül. Ha sokan vannak, már ez a szabadság is elvesz, csak a még rosszabb helyek között választhat. A gazdaság számára az egyén csak munkaerő, aki csak addig értékes, amíg teljesíteni tud. Ha nem, örökre leírják. Isten számára azonban más a mérce. Neki mindenki fontos. Ezért a keresztyén ember számára is parancs, hogy mindenki fontos, a hajléktalan ugyanúgy, mint a nagytőkés.

Ideológiák konfliktusa

A nacionalizmus ugyancsak a szabadság hiányának, nevezetesen a nemzeti szabadság hiányának terméke, ugyancsak számos ágra szakad.

Az elmúlt kétszáz év talán legfontosabb szellemi áramlata, s hogy milyen sodró ereje van, azt legutóbb éppen a Szovjetunió szétesése, Csehszlovákia felbomlása, a délszláv háborúk mutatták meg, amelyeknek eredményeképpen számos új nemzetállam is létrejött. Azt mondhatjuk, hogy a nacionalizmus oka valamely azonos nyelvet beszélő nép érdeksérelem, elnyomása más népek által, akik éppen beolvasztani vagy megsemmisíteni akarják, saját maguk kizárólagosságát biztosítandó. Mondhatjuk erre, hogy a nacionalizmus nacionalizmus szül és minél agresszívabb az egyik, ugyanolyan, vagy még agresszívabb lesz a válasz. Ritka eset az, ha nem így történik.

A nacionalizmusba beleértődik a hazaszereget elemi formája, a polgári, nemzeti társadalmak megteremtésének és fenntartásának ideológiája. A szó eredetileg pozitív tartalommal rendelkezett, mára azonban inkább negatív. Szélsőséges változataiban kizárólagosságra törekszik, a nemzet java a legfőbb jó, és ebből ered tovább minden jó a nemzet tagjaira nézve. Más népeket gyakran lenéz, lebecsül, esetleg gyűlöl is, hiszen azok adott esetben útjába állhatnak törekvéseinek. Mivel a nemzet kinyilatkoztatott érdeke a legfontosabb, ezt akár háborúk által mások rovására is képviselni kell. Ilyenkor pusztító erővé is válhat, a két világháború, a számtalan helyi háború tapasztalata alapján mindenképpen gyanús, és elítélendő minden válfaja.

A nacionalizmus szülője tehát a nemzeti szabadság hiánya, s ezért a nemzeti szabadság megszerzése válik a legfontosabb nemzeti céllá.

Ennyiben akár a liberalizmussal is rokoníthatnánk, azzal a megkülönböztetéssel, hogy a liberalizmus az egyén, a nacionalizmus pedig a nemzet korlátlan szabadságának a híve, de ennek érdekében az egyéni és más szabadságokat is hajlandó feláldozni. Ennyiben a két ideológiai irány kemény ellenfele egymásnak.

Keresztyén szempontból, elismerve a nemzeti törekvések jogosságát, megállapíthatjuk, hogy a liberalizmushoz hasonlóan, valláspótlék jellege is lehet. A nemzet válik istenné. Mindennek joga van, kérheti az adódat, az életedet, köteles vagy akár meghalni érte, ha a király vagy kormány valamely nemzetnek látszó cél érdekében ezt szükségesnek tartja, de demokratikus eszközökkel ez az állam ellenőrizhetetlen, mert rendszerint puhább vagy keményebb diktatúrák formájában nyilvánul meg.

A két nézetrendszer történelmi funkciói nem azonosak. A liberális nézetek már a nemzetállamokban, vagy olyan többnemzetiségű államokban teljesednek ki, ahol az ország gazdasági és politikai függetlensége már megvan, de a polgári szabadságokat, a törvény előtti egyenlőséget, az általános és titkos választójogot, az eszmék szabadságát, a szervezkedés, a pártok alapításának, a gazdaság, ezen belül a tőke, a munkaerő mozgásának szabadságát még meg kell teremteni, s ha már megvannak, fenntartásukat biztosítani kell. Ennyiben a liberális gondolat pozitív történelmi szerepet töltött és tölt be. Mivel a nemzet szabadsága sem örök, s a társadalom és gazdaság, de az országonkénti erőviszonyok is állandóan változnak, a nemzet szabadságának biztosítása pozitívan ítélandó meg. Nem kell nagy jóstehetség ahhoz, hogy e két eszmerendszer, ha állandóan változó formában is, a jövő század meghatározó szellemi mozgalma lesz. Sajnos, az is előre látható, hogy szélsőséges változataik még igen sok problémát fognak okozni.

Válaszok a globalizációra

Ma a globalizáció az a sodró erejű mozgás, amely számos nemzetnek alapvető kihívást jelent és nagy a veszély, hogy a nacionalista válasz, a nemzeti elzárkózás igénye, a zajló világ kívül rekesztésének kísérlete, ha nem is a legjobb, de a lehetséges válaszok sorában bizony hangsúlyosan fog latba esni, ennek minden negatív következményével együtt. A liberális válasz sem kevésbé problémamentes, hiszen gyakorlatilag a tőke abszolút szabadságát hirdelve földrészek végleges leszakadásához és a társadalmon belüli feszültségek növekedéséhez járulhat hozzá.

A keresztyén embernek ezért nincs szüksége a legkülönbözőbb izmusokra. Nem tekinti ezeket sem korszerű, sem haladó világnézeteknek. Ő Jézus igéjén keresztül szemléli a világot és hirdeti, hogy a mulékony, világmegváltó izmusokkal szemben van alternatíva. Teszi ezt már kétezer éve, és tenni fogja a következő kétezer évben is. A keresztyénség a világ lelkiismerete. Vagy ha még nem a kellő mértékben és nem mindig az, még inkább azzá kell válnia. Mert neki nem az ember, hanem a Krisztus igazságát kell hirdetnie azért, hogy az embernek is igazsága, szabadsága és méltósága legyen. Neki nem az emberek, nem egy eszme, hanem a Krisztus megváltására van szüksége, mert meggyőződése szerint csak így maradhat ember. Fenntartások nélkül szeretheti hazáját, szeretheti a legkülönbözőbb szabadságokat. Lehet jó hazafi és a liberális gondolatok sem idegenek tőle. Erre számos történelmi példa van. Természetesen nem arról van szó, hogy a keresztyén egyházaknak minden kérdésre lenne kéznél lévő azonnali megoldása. Azonban a szellemi és hitbeli háttér igen konkrét fogódzókat ad, legyen az globalizáció vagy bármi más probléma, olyan válaszok kimunkálására, amelyek valóban alternatívát mutathatnak. Ez bizony igen kemény szellemi munka. Meg kell találni azt az egyensúlyt, ami biztosítja a szükséges politikai, gazdasági és egyéb szabadságokat a szeretet és a felelősség alapján, biztosítja a nemzetek önrendelkezését és biztosítja a szociális jogokat is. Ráadásul figyelembe veszi a jelen és jövő nemzedékek elhető környezetéhez való jogát is. Számos eredménye már van e munkának, elegendő *II. János Pál* és hazai egyházi vezetők állásfoglalásaira utalni. A különböző egyházak akár egyeztetethetnek is véleményüket, erre is számos kezdeményezés történt az ökumenikus együttműködés során. Ennek ellenére azt gondolom, hogy még csak a kezdeti lépéseket tettük meg.

A szerző az MTA doktora, egyetemi magántanár